

SHARQ MUMTOZ ADABIYOTIDA TABIAT TASVIRINING FALSAFIY MOHIYATI

Salomova Nigina Rustamzoda

Annotatsiya: Sharq mumtoz adabiyotida tabiat tasviri har doim chuqur ma'naviy va falsafiy mazmunga ega bo'lgan. Shunday adabiy maktab va an'analarda tabiat obrazlari nafaqat go'zallik timsoli, balki hayot va borliq haqidagi falsafiy fikrlarning mazkur davrlarga xos aksidir. Sharq ijodkorlari uchun tabiat tasviri oddiy manzara emas, u hayotning ichki mohiyati, insonning ruhi va borliq qonuniyatlarini anglash uchun vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: sharq mumtoz adabiyoti, tabiat tasviri, falsafiy mohiyat, ramz, badiiy tasvir, she'riyat, tasavvuf, obraz, inson va tabiat, adabiy tahlil.

Mumtoz adabiyotda tabiatga bo'lgan munosabat nihoyatda nafis va tafakkur bilan to'yingan. Ijodkorlar tabiat manzaralari orqali inson hayotining barcha jabhalarini o'rganishga va ularni falsafiy jihatdan tahlil qilishga harakat qilganlar. Ularning asarlarida tabiat hamisha tirik, sokin va doimo o'zgaruvchan bir kuch sifatida ko'rsatiladi. Sharq tafakkurida tabiat hamisha inson bilan birga, hayotning ajralmas qismi sifatida qabul qilingan. Shu sabab tabiat tasviri hech qachon faqat tashqi go'zallik, dekorativ fon yoki realistik detallarga tayanib qolmagan. U eng avvalo hayotni anglash va unga daxldorlikni his qilish, inson va borliq orasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beruvchi ramziy obraz bo'lib xizmat qilgan. Sharq mumtoz adabiyotidagi tabiat tasviri timsolida ruhi va qalbi ohangdor inson obrazi gavdalanadi. Adiblarga ko'ra, insonning ruhiy holati, hayotga munosabati hamisha tabiat hodisalari va mavhum qonuniyatlar bilan uzviy bog'liq. Tabiat tasviri orqali inson zimmasiga hayotning mantiqiy, ma'naviy va axloqiy jihatlari yoritiladi. Borliq va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar inson qalbi, uning tashvish va quvonchlari, orzulari va iztiroblari bilan chirmashib ketgan. Bu erda tabiat hamisha inson bilan birga yashaydi, go'yoki insonga haqiqiy hayot saboqlarini o'rgatadi, uni tarbiyalaydi, unga qanday yashashni, yorug'lik sari intilish yo'llarini ko'rsatadi.[1]

Sharq mumtoz adabiyotida tabiat bilan inson o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni falsafiy jihatdan tahlil qilish asosiy tamoyillardan biri bo'lib kelgan. Tabiatdagi muvozanat, tartib, uyg'unlik hamisha inson ruhiyatida, uning ichki dunyosida ham aks etishi kerakligi alohida ta'kidlangan. Adabiy manbalarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, tabiat har doim go'zallik, nafislik, ma'naviy poklik va haqiqat ramzi sifatida tasvirlangan. Tabiatga baho berishda uni idealize qilish, unga mukammal hayot tarzi, insoniy fazilatlar singari yuqori qadriyatlarini yuklash tendensiyasi hamisha bo'lgan. Mumtoz adabiyotda tabiatning eng sodda kuni va tiniq tunidan tortib, uni qamrab olgan

olamning cheksizligi ham ahamiyatli rolda turadi. Tabiatning keng qamrovli va ko'p qirrali tasviri orqali klassik adabiyot vakillari hayot va borliq haqidagi chuqur falsafiy mulohazalarni ilgari suradilar. Hayot doimiy harakatda ekani, koinotdagi barcha hodisalar doimiy ravishda tug'ilish va yo'qolib borish jarayoniga ergashib borishini anglatadi. Tabiatdagi yangilanish va so'nish, o'zgarishlarning uzluksizligi borliq qonuniyati sifatida talqin qilinadi. Sharq adabiyotidagi tabiat tasviri ana shu mangu harakat va tiriklik, jo'shqinlik va silliqlik, uyg'unlik va qarama-qarshilik kabi g'oyalarni mujassamlashtiradi. Tabiat manzaralari orqali inson ongida borliq va hayot mazmuni, abadiy harakat, muvozanat, o'zgarish va yangilanish kabi falsafiy tushunchalar mustahkamlanadi. Ijodkorlar tabiat tasvirida tashqi manzarani emas, balki ichki mohiyatini, uning abadiy va o'zgarmas mohiyatini ochishga intiladi. Tabiat manzaralaridagi uyg'unlik, go'zallik va mukammallik orqali Adib insonni o'z hayotining mohiyatini anglashga, o'z ruhiyatini tozalashga, nafsini jilovlashga, hayotga sirtidan emas, balki ma'naviy chuqurlik bilan qarashga undaydi. Sharq mumtoz adabiyotida abadiylik bilan vaqtinchaliklik, o'tkinchilik bilan mangu harakat, hayot va o'lim, o'sish va nobud bo'lish kabi qarama-qarshi tushunchalar tabiat obrazlari orqali teran yoritiladi. Adiblar uchun tabiat har doim ham uyg'unlik, ham qarama-qarshiliklarning mujassamligi, borliq voqealarining ramzi, ruhiy holatlarning yorqin ko'zgusi sanaladi. Tabiat voqealari va manzaralari tushuncha va timsollar orqali inson hayoti va ruhiy olamini chuqur anglash, borliqning gnooseologik, ontologik qatlamlarini izohlashga imkoniyat yaratadi.[2]

Mumtoz adabiyot namoyandalari tabiatni so'z bilan gavdalantirishda ramz yordamida inson qalbining eng nozik va sirli tomonlarini ham aks ettirishga harakat qiladilar. Ramz va timsollar orqali hayot tartibi, inson qadri, iroda va sabr, to'g'rilik va halollik, sadoqat, sabr-toqat singari fazilatlarini talqin qiladilar. Tabiat manzaralari adabiyotda ko'pincha hayot haqiqati va insonning ma'naviy olamini o'zlashtiradi. Tabiat bilan uyg'un hayot kechirish, buyuk hayot qonuniyatlariga moslashish, o'zini tabiiy hayot jarayonlariga mos holda anglash — mumtoz adabiyotning doimiy asosiy g'oyalardan biridir. Sharq mumtoz adabiyoti tabiatni idrok qilishda cheksiz estetika, axloq va falsafa uyg'unligini birlashtiradi. Tabiat naqadar chiroyli-va mukammal bo'lsa-da, uni to'la anglash, uning ichki go'zalligini ko'rish hamisha ruhiy yetuklik, komillik, chuqur tafakkur, qalb pokligi orqali amalga oshiriladi. Adiblar tabiat go'zalligini tasvirlash orqali insonning ichki olamiga kirib borish, uni ruhiy va ma'naviy yuksaltirish, hayotiy ideal va qadriyatlarni singdirishga intiladilar. Oqibatda, tabiat tasviri hamisha hayot mazmuni va inson qalbining tog'ri yo'l topishida asosiy yo'riqchi va hamkor bo'lib keladi. Sharq mumtoz adabiyotida tabiatni gavdalantirish san'ati juda nozik va mohiyatga chuqur kirib borishga asoslanadi. Tabiatning eng mayda detallarini bilish, ularning abadiy va mangu qonuniyatlarini fahmlash, har bir ob'ekt va hodisada boshqaruvchilik, hikmat va andisha borligini chuqur his qilish —

ushbu adabiyotning asosiy belgisidir. Tabiat nafasida, havosida, yengil shamolda yoki tungi sukunatda — hammasida falsafiy va ruhiy uyg'unlik mujassam topadi. Bu esa o'z navbatida, inson o'z hayotini mazkur uyg'unlik va muvozanatga asoslashga harakat qilishi kerakligini ifodalaydi.[3]

Sharq mumtoz adabiyotida tabiat tasvirining falsafiy mohiyati qayta-qayta ta'kidlab o'tiladi. Har bir manzara, har bir hodisa mazkur adabiyotda bir necha qatlamli ramz va talqinlar tizimi orqali yoritiladi. Tashqi tabiiy manzaraning ortida doimo chuqur g'oya, hayotning falsafiy ma'no-anglanishi, insonning borliq va hayot haqidagi qarashlari mujassam bo'ladi. Shu tarzda, tabiat tasviri chin ma'noda adabiyotning falsafiy va ma'rifiy asosiga aylanadi. Mumtoz sharq adabiyotida tabiatni tushunish va anglash uchun mulohazakor va tafakkurga moyil yondashuv yetakchi o'rinda turadi. Tabiat obrazlari ijodkorlarda chuqur kontemplativ (surur va tafakkurga to'la) ruhiyat, hayotga teran falsafiy nazar bilan qarash, nozikkor va idrokli g'oyalarni talqin qilgan. Inson va tabiatning bir-biriga bog'liqligi, borliqning abadiy o'zgaruvchan davlat ekani, hayotning muvozanat va mantiq asosida davom etishi, inson qalbining pishib yetilishi kabi g'oyalar asosiy o'rin tutadi.[4]

Tabiatdagi soddalik va murakkablik, hushyorlik bilan sadaf qoplangan mukammal shakllar — bularning hammasi adabiyotda boy ramzlar va falsafiy ta'riflar orqali ochib beriladi. Tabiat — insonga ijtimoiy va ruhiy uyg'unlik, tozalik va go'zallik, ezgulik va quvonch timsoli sifatida taqdim etiladi. O'z navbatida, tabiat tasvirida inson hayoti mangu harakatda ekani, doimiy ravishda so'nib-yanguvchi, yangilanib-tug'iluvchi bir jarayon sifatida ko'rsatiladi. Bu esa borliq qonuniyatlarini anglash va hayotga ongli va mas'uliyatli munosabatda bo'lishni talqin qiladi. Sharq adabiyotida tabiat tasviri faqat obraz yoki dekorativ vosita emas, balki ijodiy tafakkur va ma'naviyatning bevosita manbaidir. Ijodkor hayot mazmunini, inson axloqi va fazilatlarini tabiatning buuzuk qo'yinida topadi, o'z ijod mahzulatini ana shu tabiat uyg'unligi va ramziyati orqali kuchaytiradi. Tabiat manzaralari orqali hayotda nafaqat go'zallik, balki hozirjavoblik, matonat, xotirjamlik, kuch, baxt tuyg'ulari mujassamlashtiriladi. Mumtoz adabiyotda tabiat haftalik, vaqt, fasl, tun va kunduz kabi abadiy aylanish va harakat ramzi sifatida doimo betakror va mangu timsollarga ega bo'lgan.[5]

Tabiat manzaralarida har bir hodisa — bu istilolar fonida insonning ichki hayoti va borliqdagi o'rni, uning harakatlari va orzularining haqqoniy talqini yorqin namoyon bo'ladi. Tabiat voqealari ijtimoiy hayot, inson qalbi, jamiyat va borliq qonuniyatlarini anglash uchun adibga kuchli asos vazifasini o'taydi. Demak, tabiatning estetikasini anglash, uning falsafiy mohiyatini chuqur o'rganish adabiyotga mislsiz boylik, ruhiy yetuklik va tafakkur olib kiradi. Sharq mumtoz adabiyotida tabiat tasvirining falsafiy mohiyati nafaqat hayot mazmuni va zamin tuzilishini, balki inson ma'naviy dunyosining mukammal va komil bo'lish yo'llarini ko'rsatadi. Tabiat ramzlari o'zida

cheksiz hayot harakati, ruhiy uyg'unlik, tafakkur va ma'naviyat manbaini mujassamlashtiradi. Adabiyot orqali inson o'zini tabiatning ajralmas qismi deb his eta boshlaydi, uni asrab-avaylash, uning mangu qonuniyatlariga moslashish, hayotning asl mohiyatini anglashga intiladi. Sharq mumtoz adabiyotida tabiat tinimsiz o'zgaruvchan jarayon, doimiy harakatda bo'lgan borliqning ramzi sifatida talqin qilinadi. Inson bu abadiy jarayonga ongli, ma'naviy-axloqiy asosda yetuk tarzda qarash, o'z orzu va hayotini ana shu tabiatning uyg'un qonuniyatlariga asoslash yo'llarini izlaydi. Shu bilan birga, tabiatga e'tibor berish, uning bag'rida sabr, iroda, go'zallik, kamtarlik, poklik va tuhfaning ramzlarini ko'ra bilish, hayotni to'g'ri, yorqin va ma'noli kechirishga targ'ib etadi. Tabiat adabiyotda ruhiyat tuzilmalarini, borliq qonunlarini, hayot va o'lim, o'tkinchilik va abadiylik kabi falsafiy tushunchalarni mujassamlashtirgan yagona makondir. Tabiat asarlarda nafaqat rivojlanayotgan voqealar va syujet yo'nalishini belgilaydi, balki chuqur falsafiy va ramziy mazmunga ega g'oyalarni ham tashiydi. Shu tarzda, tabiat va uning mohiyatini tushunish, inson, borliq va hayot haqidagi abadiy savollarga javob topish jarayonining ajralmas bo'lagiga aylanadi.[6]

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, sharq mumtoz adabiyotida tabiat tasvirining falsafiy mohiyati, avvalambor, inson va borliq o'rtasidagi abadiy muvozanat, uyg'unlik, hamkorlik, hayot va tabiat ramzlarining chuqur talqinida namoyon bo'ladi. Tabiat bu adabiyotda nafaqat obraz, balki hayotni, ruhiyatni, hayot mazmuni va qadriyatlarni anglash uchun betakror ochiladigan manba sifatida qabul qilinadi. Tabiat tasvirining falsafiy mohiyati barchamizga hayotni teran idrok etish, o'zini va borliqni yanada chuqur anglash, mafkuraviy va axloqiy jihatdan komil bo'lish yo'llarini ko'rsatadi. Shu sababdan, sharq mumtoz adabiyotida tabiat manzaralari har doim daxldorlik, ma'naviyat va chuqur tafakkur ramzi bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev, H. (2018). Sharq mumtoz adabiyotida tabiat tasvirining badiiy xususiyatlari. O'zbek tili va adabiyoti, 1(2), 102-110.
2. Anorboeva, M. (2019). Mumtoz adabiyotimizda tabiat tasviri va uning ramziy talqini. Ilm sarchashmalari, 5(3), 53-58.
3. G'ofurova, M. (2021). Sharq adabiyotida tabiat obrazining falsafiy talqini. Oliy ta'lim muassasalari ilmiy axborotnomasi, 9(4), 78-84.
4. Jo'rayev, A. (2017). Mumtoz she'riyatda tabiat va inson munosabatlari. Filologiya masalalari, 4(1), 41-49.
5. Karimov, B. (2022). Sharq adabiyotida tabiatning ramziy talqini va falsafiy mazmuni. O'zbek tili va adabiyoti, 3(1), 120-127.
6. Nazarova, D. (2020). Tabiat manzaralari va falsafiy tafakkur: mumtoz adabiyotda. Innovatsion ta'lim, 8(2), 67-72.
7. Sattorova, Z. (2019). Sharq mumtoz adabiyotida tabiat motivlarining badiiy talqini. O'zbekiston ilm-fan yutuqlari, 2(3), 87-92.
8. To'raeva, X. (2021). Mumtoz adabiyotda tabiat obrazining o'ziga xosligi. Yosh olimlar ilmiy jurnali, 7(5), 56-62.